مجله علمی پژوهش در حقوق، فقه، فلسفه و الهیات (سال دوم)
شماره۳/ بهار ۱۳۹۵ / ص۱۸-۹

بررسی جرم سایبری«پورنوگرافی» با تاکید بـر قـانون مجازات اسلامی مصوّب ۱۳۹۲

یوسف نورائی[۱]، نعمت نوری [۲]

[۱] استادیار و عضو هیات علمی گروه حقوق دانشگاه شمال

[۲] قاضی دادگستری و دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا دانشگاه شمال

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:
نعمت نوری

چکیده

پورنوگرافی نمایش تصویری یا کلامی رفتارهای جنسی است که با هدف ارضای خواسته‌های جنسی‌دیگران تعریف می‌شود. این گونه مطالب و تصاویر که در پی تحریک جنسی دیگران عرضه می‌گردد، معمولاً به ارضای غیرطبیعی جنسی مراجعه‌کنندگان آن می‌انجامد. این انحراف اخلاقی در بسیاری از کشورهای جهان به عنوان یک جرم مورد شناسایی قرار گرفته و دولت ها به صورت جدی به مقابله به این پدیده می‌پردازند. در ایران نیز با توجه به فحوای مفاد قانون مجازات اسلامی، پورنوگرافی به عنوان یکی از جرائم سایبری مد نظّر قانون‌گزار واقع شده و برای آن مجازات منظور گردیده است.در این مقاله به بررسی مفهوم و ابعاد مختلف جرم پورنوگرافی پرداخته و جایگاه و مجازات آن با توجه به قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: اینترنت، سایبر، جرم، پورنوگرافی

مقدمه

پرونو گرافی یا اعتیاد جنسی یکی از رایج و پر جاذبه ترین بخش اینترنت برای نوجوانان و جوانان میباشد.تعدد شبکه های پرونوگرافی، عضویت رایگان، مشاهده و ایجاد ارتباط از طریق کامپیوتر در هر نقطه، زمان و مکان این موقعیت را بوجود می آورد تا قشر جوان بتواند به موضوعاتی دسترسی داشته باشد که در اجتماع و محیط های خانوادگی تقریباً امری غیر ممکن و ناپسند می باشد.

این موضوع علی رغم ظاهر آن که تصور می شود تنها یک کنجکاوی محض است و در هر زمان که بخواهیم می توان از آن دست کشید است،متاسفانه اشتباهی است آسیب زا، چرا که مشاهده فیلم و یا مجلات پرونوگراف (مشاهده فیلم های شهوت آمیز که در آن به دفعات آمیزش جنسی بین یک و یا چندین زوج از دوجنس مخالف و یا هم جنس می باشد که دارای درجات و سطوح مختلف می باشد) و تدوام بخشی عاملی است که فرد درآن به تدریج غرق می شود و هیچ راه بازگشتی در آن نیست.همچنین مشاهده و تداوم بخشی دراین رابطه باعث تخریب و صدمه ذهنی می گردد.مطابق یکی از بررسی های به عمل آمده در این زمینه، مشاهده فیلم های پرونوگرافی تاثیری همچون کوکائین بر ذهن دارد.

پورنوگرافی سطح و اهمیت رابطه جنسی بین زوجین که به عنوان وجهی از عشق و ابراز عواطف محبت آمیز به صورتی کاملا اخلاق مدارانه بین زن و مرد روی می دهد را به عملی کاملا حیوانی تنزل می دهد که می تواند هرگونه گرایش حتی خشونت آمیز و ضد انسانی را شامل باشد. در واقع پورنوگرافی یک تفسیر و تعبیر ضد انسانی از یک واقعیت زیبا و مهم وجود انسان است که در آن روابط انحرافی هیجان انگیز و مطلوب جلوه داده می شود و بر کامجویی شخصی بدون در نظر گرفتن حرمت افراد دیگر تاکید شده و زن و مرد و کودک به صورت اشیایی برای لذت جنسی معرفی می شود.

استفاده مکرر از محنویان هرزه پردازی قابلیت احساس لذت در زندگی عادی زناشویی را از بین می برد و به تدریج منجر به کشیده شدن فرد به سوی محصولات حاوی اعمال خشونت آمیز و غیر انسانی جنسی می شود که در نهایت به انحراف جنسی و ارتکاب جرایم سکسی همچون تجاوز به عنف و تجاوز به کودکان می انجامد. با رسیدن فرد به این درجه احتمال گرایش به هرگونه انحراف جنسی وجود دارد و دیگر برگشتن از این گرایش ها گاهی حتی با به وجود آمدن "احساس گناه سنگین" در فرد نیز غیر ممکن می شود.

با توجه به اثرات و تبعاتی که این جرم بر پییکره‌ی جوامع ، خصوصا جوامع دینی وارد می کند در این تحقیق ضمن بررسی مفهوم و ابعاد مختلف جرم پورنوگرافی ، به تحلیل و ارزیابی جایگاه آن در قانون مجازات اسلامی پرداخته و آثار و تبعات این جرم و همچنین راهکارهای پیشگیری و مقابله‌ی با آن مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

هدف کلی ازاین پژوهش ماهیت شناسی جرم پورنوگرافی دراینترنت و فضای سایبر می باشد.همچنین این تحقیق دارای اهداف جزئی نیز می باشد که عبارتند از:

الف- بررسی پیامدهای اجتماعی پورنوگرافی دراینترنت .ب- بررسی عناصر قانونی جرم پورنوگرافی.

ج- ارائه‌ی راهکارهایی برای مقابله و پیشگیری از جرم پورنوگرافی.

این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی- تحلیلی است و با بهره گیری از روش کتابخانه ای و اینترنتی انجام شده است. ابتدا با مراجعه به پایگاه اینترنتی منابع فارسی مربوط به جرائم الکترونیکی و تأثیر آن بر نظم اجتماعی جمع¬آوری و سپس در مرحلهٔ بعدی مقالات و کتاب هایی با این موضوع گردآوری و فیش برداری شده است. در گردآوری اطّلاعات، استفاده از منابع دست اوّل و مقالات چاپ شده در مجلّات علمی-پژوهشی و تازه ترین کتاب ها مدّ نظر بوده است. استفاده از منابع اینترنتی دارای درجات و اعتبار علمی هم در فرایند جمع آوری داده ها و فیش برداری مورد توجّه قرار گرفته و سپس داده ها دسته بندی شده است.

۲- ضرورت واهمیت پژوهش:

پیشرفت تکنولوژی لزوم توجه جدی به فضاهای دردسترس انسانها را صدچندان نموده . چراکه محدودیتهای زمانی ومکانی براثرانتقال اطلاعات کنارگذاشته شده وهمانگونه که علم با سرعت درحال گسترش می باشد ارزشهای فرهنگی از جامعه ای به جامعه دیگر با همان سرعت درحال انتقال ودرونی شدن می باشند . ناگفته پیداست که ارزشهای حاکم برهرجامعه از بایدها ونبایدهای حاکم بر همان جامعه ریشه می گیرند وچه بسا رفتاری که دریک جامعه ارزش تلقی می گردد درجامعه ای دیگر بعنوان ضدارزش مطرح است. ازاینروی ناهنجاری وکجروی تلقی می شود. اگرچه پورنوگرافی دربساری از جوامع بعنوان یک بی هنجاری تلقی می گردد، اما همچنان از برخی مصادیق آن بعضا" تحت عنوان آثارهنری و سایتهای آموزشی کاربرد دارد. هرزه گردی در اینترنت را گرچه نمی توان پدیده ای منحصر به ایران دانست اما باید نسبت به افزایش نگران کننده گرایش به آن حساس بود. زنگ خطر زمانی به صدا در می آید که با افزایش میزان سن هرزه گرد ها مواجه می شویم و نتایج تلخ آن را در زندگی اجتماعی افراد ملاحظه می کنیم.

امروزه فیسبوک، اینستاگرام، چت روم ها و تالارهای گفتگو، رسانه‌های مجازی چون تلگرام، وایبر، واتس آپ و.. زمینه مساعدی را برای گرایش افراد به استفاده و نمایش تصاویر محرک جنسی بوجود آورده است و به نظر می رسد که صرف پرداختن آماری به این معضل به خودی خود نمی تواند راه حل این مشکل باشد. صرفنظر از جهانی بودن این معضل باید گفت که ضروری است این گونه گرایش ها در ایران با توجه به غلبه نگاه های ارزشی محدود یا ساماندهی شوند .اگرچه برخورد حذفی می‌تواند در کوتاه مدت پاسخگوی این هرز هگردی ها و تولد قارچ‌گونه این گونه فضاها باشد اما تولید و انتشار سایتها، رسانه‌ها و چت رومهایی با محتوای مفید بی تردید بهترین راه حل برای ایجاد فضای سالم اینترنتی است مضاف بر اینکه نباید فراموش کرد که راه اندازی سایت ها و رسانه‌های مجازی متعدد و به روز مبتذل در یک برنامه هماهنگ شده در دستور کار تیمهای تبلیغاتی مخالف می باشد. بنابراین شناخت ابعاد وعوارض آن برنامه ریزان اجتماعی را در کنترل وکاهش پیامدها براقشار مختلف جامعه کمک می نماید.

۳- ویژگی‌های اینترنت:

اینترنت رسانه ای است که تمام اطلاعات در آن قابل تبدیل به کدهای یک و صفر است رسانه های گوناگون ظرفیت همگرایی در اینترنت را دارند. اینترنت مثل رسانه های پیشین نگران تولید و توزیع پیام نیست. بلکه دغدغه آن پردازش، مبادله و ذخیره اطلاعات است .

انتقال پیام ها از طریق اینترنت نیازمند تخصص و یا روال اداری(چنانکه در رسانه های قبل بود) نیست، کنترل ناچیز است و تعامل همه با همه در دریافت، تغییر و توزیع همزمان کالاهای فرهنگی در محدوده جهانی در جریان است. اینترنت برای نویسندگان فرصت های بیشتری فراهم آورده است(مثل وبلاگ) بطوریکه نقش ناشران دچار ابهام گردیده است.(مک کوایل، ۱۳۸۵:۱۳۶)

امروزه اینترنت یکی از رسانه ها و ابزارهای ارتباطی دیجیتال در مقیاس جهانی است که امکان تبادل اطلاعات را بین کاربران در سراسر جهان فراهم می کند و به دلیل ویژگی هایی همچون تعاملی بودن [1]، همزمانی ارتباط ، فراگیر بودن و متمرکز نبودن از رسانه های سنتی نظیر مطبوعات و رادیو و تلویزیون متمایز می شود. (میناوند، ۱۳۸۵: ۱۲۱)

اینترنت همچنین، به دلیل برخورداری از ویژگی هایی نظیر: بی مکانی، فرازمانی، عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت-ملت ها، قابل دسترس بودن به طور همزمان، برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدید و خصوصاً داشتن پویایی و آزادی عمل کاربران در استفاده از آن، توانسته است روزبه روز مخاطبان بیشتری را به خود جذب کند و هر یک از این مخاطبان متناسب با ویژگی های فردی و اجتماعی خود، استفاده های خاصی از این رسانه جدید می کنند و تحت تأثیر آن قرار می گیرند. امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات [2] در همه جا وجود دارد و روند دیجیتال سازی در حال رشد است(گرکی، ۱۳۸۹: ۱۳-۱۵)

امروزه اینترنت بر زندگی افراد تأثیر می‌گذارد و نه تنها ظرفیت افراد برای تجربه ی وقایع دوردست را افزایش می‌دهد، بلکه برای مشارکت آنان در خلق تجربه های خود راه های جدیدی را نیز می‌گشاید و از آنجایی که استفاده کنندگان از اینترنت بیشتر جوانان می‌باشد پس نمی‌توان منکر نقش عظیم این رسانه بر روابط اجتماعی و فرهنگی در بین جوانان شد.(اسلوین، ۱۳۸۰:۳۰)

بدیهی است که بیشتر روابطی که در فضای مجازی شکل گرفته در فضای فیزیکی تداوم یافته است و منجر به پیدایش فرم های جدیدی از جامعه می‌شود این روند با ترکیبی از تعاملات آنلاین و آفلاین مشخص و قابل توصیف است. علاوه بر این تعاملات آنلاین شکاف های ارتباطات رو در رو را افزایش می‌دهد و تمایل به برقراری روابط و ارتباطات غیر محلی را بواسطه ی ماشینها، تلفن ها و شبکه های کامپیوتری بیشتر می‌کند(فاضلی، ۱۳۸۸:۷۳)

۴- مفهوم شبکه های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی نسل جدیدی از وب‌سایت‌های اینترنتی مبتنی بر تکنولوژی وب هستند (برادلی فلین، ۲۰۰۹؛ ۳)

سایت های شبکه های اجتماعی، به کاربران عضو امکان می دهند یک پروفایل(حساب کاربری شخصی) بسازند، لیستی از دیگر کاربران داشته باشند و با آنها ارتباط دوسویه برقرار کنند (هایس، ۲۰۰۹: ۱۰)

پروفایل، یک حساب شخصی است که به صاحب حساب امکان می دهد تا اطلاعات، عکس و ویدیو درباره خودش یا دیگران را پست کند. پیوندها و روابط بین کاربران در این فضای مجازی می تواند بر حسب فراوانی، شدت و نوع متفاوت باشد (واسرمن و فاوست، ۱۹۹۷)

[1] . interactivity

[2] . information and communication technology (ICT)

سایبر:

سایبر (cyber)واژه ای است بر گرفته از لغت «KUBERNETS» به معنای سکاندار یا راهنما و نخستین کسی که واژه فضای سایبر را به کار برد، ویلیام گیتسون نویسنده داستان های علمی- تخیلی، در کتاب نورومنسر (neuromancer) بود.فضای سایبر یا فضای مجازی (Cyber Spase) در تعریف برخی نویسندگان عبارت است از: «مجموعه ای از ارتباطات درونی انسان ها از طریق رایانه و وسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی است.» البته شاید بهتر باشد آن را چنین تعریف کنیم: «محیط الکترونیکی واقعی است که ارتباطات انسانی به شیوه ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود؛ در آن، زنده و مستقیم روی می‌دهد». قید «واقعی»، مانع از این است که تصور شود مجازی بودن این فضا به معنای غیر واقعی بودن آن است؛ چرا که در این فضا نیز همان ویژگی‌های تعاملات انسانی در دنیای خارج همچون مسئولیت وجود دارد. ضمن اینکه فضای سایبر در واقع یک «محیط» است که ارتباطات در آن انجام می‌شود؛ نه صرف مجموعه ای از ارتباطات. از سوی دیگر، این ارتباطات گرچه ممکن است در همه حال بر خط (On Line) نباشد، ولی زنده و واقعی و مستقیم است. از این رو، تأثیر و تأثر بالایی در این روابط رخ می‌دهد.

ویژگی های فضای سایبر

الف- جهانی و فرامرزی بودن: از ویژگی‌های منحصر به فردی که فضای سایبر را از دیگر رسانه‌ها ممتاز می‌سازد، جهانی بودن آن است. هر فردی در هر نقطه از جهان می‌تواند از طریق آن به آسانی، به جدیدترین اطلاعات دست یابد.

مرزهای جغرافیایی تا کنون نتوانسته از گسترش روزافزون فضای سایبر جلوگیری کند. از این رو، هر نوع فیلتر و مرزبندی در برابر آن بسیار دشوار می‌نماید.

ب- دستیابی آسان به آخرین اطلاعات: چنانچه بخواهید به آخرین مقاله، کتاب و یا خبری که در زمینه تخصصی، در سطح جهان منتشر شده، دست یابید، ساده ترین و سریع ترین راه، استفاده از فضای سایبر است.

ج- جذابیت و تنوع: رسانه ها از فیلم، عکس، متن و یا هر هنر دیگری برای جذاب کردن خویش به کار می‌گیرند و این ابزارها در فضای سایبر قابل دستیابی است؛ به ویژه آن گاه که هیچ نظارت و فیلتری توان محدود کردنش را نداشته باشد. از ویژگی‌های منحصر به فردی که در تنوع و جذابیت فضای سایبر تأثیر بسزایی دارد، مشتری محوری محض است. در متون نوشتاری ارتباطی تنگاتنگ میان خوانندگان و نویسندگان وجود دارد که خواننده به راحتی می‌تواند نظر خود را با شخص نویسنده در میان بگذارد. از سوی دیگر، امکان نظر سنجی و ارزیابی در این فضا بسیار آسان تر و روزآمد تر است و این توانایی را به داده پردازان، فروشندگان و عرضه کنندگان محصولات اینترنتی می‌دهد که از آخرین خواسته‌های مشتریان و مخاطبان خود مطلع گردند.

د- آزادی اطلاعات و ارتباطات: معنای واقعی آزادی اطلاعات، در فضای سایبر محقق شده است. از این رو، شما هر نوع اطلاعاتی را که بخواهید - اعم از فرهنگی، سیاسی و اقتصادی - بدون محدویت‌های حاکم بر دیگر رسانه‌ها، در فضای سایبر قابل دسترسی است. آزادی ارتباطی نیز از ویژگی‌های دیگر فضای مجازی است که در دیگر وسایل ارتباطی تا این حد قابل دستیابی نیست.(راودراد،۱۳۸۴)

با این که اینترنت و فضای مجازی فرصت های بی سابقه ای برای جوانان ایرانی مهیا کرده است، آسیب شناسی اینترنت برای جوانان ایرانی کمتر مورد توجه بوده است.نگرانی راجع به جوانان و تغییرات فرهنگی عمری به درازای تاریخ بشر دارد هنجار گریزی جوانان همیشه مسئله ی مهم در سطح جوامع بوده است یکی از مهم ترین این هنجار گریزی ها که در جوامع شرقی اهمیت بیشتری داشته رابطه با جنس مخالف است. جوامع سنتی برای چنین روابطی چارچوب خاصی داشته اند. نکته ای که در باب روابط اینترنتی یا چنانکه باومن می نامد عشق سیال مطرح است،بی سابقه بودن امکان چنین روابطی ست. هرچند مجازی گرایی پدیده ای زولانی در تاریخ بشر است اماظهور جهان مجازی در جهان واقعی پدیده ای نوین و متعلق به دهه ی ۱۹۷۰ به این سو است.

۵- جرایم سایبری

برخی از آسیب های فضای مجازی و شبکه های اجتماعی، تحت عنوان جرایم سایبری شناخته می شوند، در هر کشوری برای این نوع جرایم قوانین و مجازات خاصی در نظر گرفته می شود و برخی قوانین نیز جنبه بین المللی دارد.یک تعریف عمومی، جرم سایبری را به عنوان «هرگونه فعالیتی که در آن رایانه ها یا شبکه ها، ابزار، هدف یا مکانی برای فعالیت تبهکاری هستند» توصیف می کند(گرکی، ۱۳۸۹: ۱۸)

جرم سایبری اغلب دارای بعد بین المللی است. پست های الکترونیکی با محتوای غیرقانونی اغلب از میان تعدادی کشور حین انتقال از فرستنده به گیرنده عبور می کنند یا محتوای غیرقانونی خارج از کشور ذخیره می شود.سرقت هویت آنلاین و به دست آوردن اعتبارنامه فرد دیگر و یا اطلاعات شخصی از طریق اینترنت با نیت کلاهبرداری و استفاده دوباره از آن برای اهداف تبهکارانه از مهمترین تهدیدها در شبکه های اجتماعی است. برخی از نمونه های جرایم رایانه ای که در این شبکه ها در حجم وسیعی انجام می شوند عبارتند از؛کلاهبرداری آنلاین، انتشار عکس های خصوصی افراد و هک، دسترسی غیرقانونی، تداخل در اطلاعات، تخلف از کپی رایت و انتشار عکس

های مستهجن. بر اساس آمارها، بیشترین تخلفات کپی رایت شامل؛ مبادله آهنگ، فایل ها و نرم افزارهای تحت پوشش کپی رایت در سیستم های به اشتراک گذاری فایل که در شبکه های اجتماعی نیز وجود دارد رخ می دهد، به طوری که حدود ۳۰ درصد از کاربران موسیقی یا فایل هایی را در روش به اشتراک گذاری دانلود کرده اند. روش های اشتراک گذاری می توانند برای مبادله هرگونه اطلاعات رایانه ای شامل موسیقی، فیلم و نرم افزار مورد استفاده قرار گیرند، حدود یک سوم همه فایل های دانلود شده از سیستم اشتراک فایل نیز مطالب مستهجن بوده اند. از آنجا که در سیستم های نسل دوم اشتراک فایل در شبکه های اجتماعی، عمل سرور به کاربران سپرده شده است، جلوگیری از تخلفات کپی رایت را مشکل می کند (همان، ۸۹)

یکی دیگر از آسیب های شبکه های اجتماعی، شکل گیری روابط مجازی و آسیب های ناشی از آن برای جامعه می باشد، به نحوی که امروزه شاهد ظهور گروه های خرده فرهنگی ایرانی در اینترنت هستیم که بدون داشتن ارتباط چهره به چهره، جماعت اینترنتی تشکیل می دهند. دایره این گروه ها بسیار گسترده بوده و طیفی از موضوعات اخلاقی تا هرزه نامه ها، مطالب مستهجن، نگرش‌های مذهبی، غیرمذهبی و ضدمذهبی، ورزشی، سیاسی و ... را در بر می گیرد (منتظرقائم و شاقاسمی، ۱۳۸۸: ۱۳۰)

در موارد زیادی محتوای پیام ها و فایل هایی که از طریق شبکه های اجتماعی مبادله می شود بر خلاف ارزش ها و هنجارهای جامعه می باشد، و بر اساس قانون مدنی و قانون جرایم رایانه ای، انتشار، توزیع و معامله محتوای خلاف عفت عمومی (مبتذل و مستهجن)" (بند ۲ ماده ۶ ق.م و ماده ۱۴ ج.ر) جرم محسوب می‌شود و مجازاتی برای آن تعیین شده است.

۶- پورنوگرافی و تاثیر آن بر روابط زوجین:

پورنوگرافی(Pornography) از کلمات یونانی(Porno) و graphiyاخذشده ودر لغت به معنای هرزه نگاری درج مواد مستهجن است(پورنو:فاحشه ؛ گرافی : انگاشتن– فاحشه نگاری. در فرهنگ جدید آکسفورد،پورنوگرافی به این صورت تعریف شده است :«مواد وموضوعات شامل توصیف صریح یا نمایش ارگان های جنسی یا فعالیت به منظور تحریک مشابه ،غیر از احساسات زیبا شناختی یا عواطف.» پورنوگرافی یا هرزه نگاری به کتابها، نشریات و فیلم ها و ... گفته می شود که بدون داشتن ارزش هنری صرفا به شرح و یا نمایش اعمال جنسی و یا افراد برهنه به گون های می پردازند که موجب تحریک جنسی شوند.(فرهنگ آکسفورد، ذیل واژه)

ر تعریف مشابه دیگری، پورنوگرافی یا هرزه نگاری به کتا بها، نشریات و فیلم ها و ... گفته می شود که بدون داشتن ارزش هنری صرفا به شرح و یا نمایش اعمال جنسی و یا افراد برهنه به گون های می پردازند که موجب تحریک جنسی شوند. بسیاری از مردم پورنوگرافی را قبیح و نامطلوب می دانند.(بازرمن،۲۰۰۶)

در چند دهه اخیر، با گسترش فرهنگی که موضوعات جنسی را تابو نمی داند، صنعتی برحول تولید و مصرف محتواپیورنوگرافی ایجاد شده است. گسترس و بهبود رسانه های صوتی و تصویری و اینترنت نیز در شکوفایی این صنعت نقش مهمی داشته است. البته کشورهای مختلف قوانین متفاوتی برای سامان دادن به این صنعت دارند.

رابطه جرم با انتشار این نوع مطالب این است که غالباً بنا به آزادی بی حد و حصر در غرب و آنچه آن را جریان آزاد اطلاعات میدانند، سایتها به راحتی به پخش این نوع مسائل مبادرت می ورزند به گونه‌ای که بیشتر محتوای مجرمانه از این طریق منتشر میشود انتقال تصاویر و اطلاعات از طریق شبکه های اطلاع رسانی مرز جغرافیایی نمی شناسد. بر این اساس بطور آشکار حاکمیت ملی کشورهایی که خواهان بعضی مطالب ارسالی نیستند نقض میشود به عنوان مثال انتقال تصاویر و اطلاعات غیر قانونی فرامرزی همچنان به عنوان یکی از مشکلات لاینحل اینترنت باقی مانده است. انتشار برخی اطلاعات و تصاویر ممکن است در کشوری غیر قانونی محسوب شود، ولی در کشور دیگر قانونی باشد. در این صورت حتی اگر ناشر آن نیز مشخص شود، امکان تعقیب قانونی وی در فراسوی مرزها بدون موافقت مراجع قانونی کشور محل اقامت ناشر وجود ندارد.

۷- پورنوگررافی، جرم یا کج‌رفتاری؟

به نظر می رسد ارائه تعریفی از کج روی با استفاده از تئوری های کلاسیک جامعه شناسی، نمی تواند کجرویهای اینترنتی و انحرافات در فضای سایبر را توضیح دهد. و به طور مجزا نیز هنوز نظریه پردازی برای تبیین کج رفتاری در فضای مجازی صورت نگرفته است و یا در صورت وجود نویسنده از آن بی اطلاع است.

همانطور که در تعریف کج رفتاری آمده است: «کج رفتاری هرنوع رفتاری است که با هنجارها یا مقررات گروه همنوایی نداشته باشد.»(صدیق سروستانی، ۱۳۸۳)

نظریات دورکیم در این مورد بسیار راهگشاست. دورکیم براین عقیده است که کجرفتاری هرچند در همه جوامع اتفاق می افتد؛ شکل مدرن آن خاص جامعه مدون باانسجام ارگانیکی است که عمدتاً در قالب حالت آنومی به عنوان یک بیماری مدرن ظاهر می شود یعنی رشد سریع اقتصاد مدرن بدون رشد نیروهای تنظیم کننده آن واقع شده است.(ممتاز، ۱۳۸۱ : ۵۲)

دورکیم معتقد بود که کجرفتاری در جامعه مدرن در ارتباط با تقسیم کار قرار دارد، اگر جامع های تقسیم کار نرمال داشته باشد، یعنی همه افراد در شرایط مساوی بتوانند استعدادهای خود را پرورش دهند و شغلی متناسب با آن به دست آورند، ارقام کجرفتاری کاهش خواهد یافت و در واقع محدود به نوع کجرو انقلابی خواهد شد.(همان، ۵۹:۱۳۸۱)

به نظر دورکیم تبهکاری اجتناب ناپذیر است زیرا تمام اعضای جامعه نمی توانند بر اساس احساسات جمعی،ارزشهای مشترک و اعتقادات جامعه رفتارکنند. تبهکاری نه تنها اجتناب ناپذیر است بلکه می‌تواند کارکردی هم باشد. اواستدلال می کند که تبهکاری فقط زمانی بدون کارکرد می شود که میزان آن بطور غیر عادی افزایش یابد.(هارالامبوس، ۲۶:۱۳۷۰)

یکی از معانی ضمنی نظریه بی‌هنجاری دورکیم آن است که آرزوهای نامحدود فشارهایی بر فرد وارد می‌کندتا به انحراف از هنجارهای اجتماعی دست یازند.(سلیمی ودلاوری، ۴۳۰:۱۳۸۰)

رابرت مرتن(Robert merton) با بسط مفهوم آنومی دورکیم آن را برای تبیین رفتار انحرافی به کار گرفت.او مانند دورکیم از دیدگاه کارکردگرایی می نگرد و انحراف را نتیجه عدم تعادل در نظام اجتماعی می داند.مرتن نابسامانی را به عدم تعادل بین اهداف تائید شده اجتماعی و وسایل مورد تائید برای نیل به آنها نسبتمی دهد(رابرتسون، ۱۳۷۴ :۲۷۲).

ازدیدگاه مرتن علت جرم در درون افراد که اشتهای سیری ناپذیرشان باید به وسیله کنترل های قوی هنجاریمحافظت شود وجود ندارد بلکه در تناقضات ساختار اجتماعی - فرهنگی است.

با بررسی دانشمندان رفتارشناسی، در می‌یابیم که هیچکدام از آنان تعریف روشنی از کجرفتاری ارائه نداده اند بلکه بیشتر به عوامل پیدایش و آثار آن اشاره داشته اند.بنابراین تا تعریف مشخص و جامعی از هنجارها در فضای مجازی ارائه نشود نمی توان کجروی از این هنجارها را توضیح داد. گاهی رفتارهایی در فضای مجازی کجروی و انحراف نامیده می شوند که توافقی بر سر اینکه ذاتا کجروی هستند یا خیر وجود ندارد و گاهی این رفتارها جزو ویژگیهای جوامع مجازی هستند.

مخالفت با پورنوگرافی به طور کلی از دو منبع سرچشمه می گیرد: اعتقادات دینی و اعتقادات فمنیستی .که این مخالفتها بعضا شکل قانون در کشورهای مختلف می گیرند. یکی از موارد مطرح شده در این مخالفتها امکان اعتیاد به پورنوگرافی می باشد.

هرزه نگاری در بسیاری از کشورها از جمله ایران ممنوع است. همچنین هرزه نگاری کودکان به موجب پروتکل کنوانسیون حقوق کودک منع شده است و بسیاری از کشورها از جمله ایران به این پروتکل پیوسته اند .

با رجوع به آیات قران کریم می توان نهی از افشای فحشا ء بی عفتی را فهمید البته در قرآن غالباً از کلمه ی فحشاء برای عملی که مخل عفت و شرف انسان است به کار رفته است هرچند گاهی در معنای وسیع آن هم بکار رفته است مانند:

»الذین یجتنبون کبائر الاثم والفواحش... »؛(شوری/۳۷)

در مورد شأن نزول آیه، قضیه‌ی افک و تهمت به یکی از همسران پیامبر بیان شده و بسیاری از علماء هم از این آیه در مورد حرمت بهتان و غیبت استفاده کرده اند به خاطر اینکه ائمه در مواردی برای حرمت غیبت و کشف اسرار دیگران به این آیه استناد کرده اند ولی با این حال اگر چه این آیه در مورد افک نازل شده باشد ولی معنای عام دارد و میتوان معنای عام آن را لحاظ کرد، چنانچه بسیاری از فقها و مفسرین چنین کرده اند؛ چون که مورد مخصص نیست.(طبیب،۱۳۷۸: ۵۰۶)

لذا اشاعه ی فحشا صرفاً به ترویج تهمت به مسلمان مومن نیست بلکه تهمت و یا غیبت از موارد و مصادیق اشاعه‌ی فحشاء است وهر عملی را که کمک به انتشار فساد و فحشا میکند، شامل میشود.(مکارم شیرازی،بی تا:۵۰)

روایاتی که می توان با ان نهی از افشای فحشاء را استنباط کرد بسیار زیاد می باشد که به مواردی ازآنها اشاره خواهیم کرد

»عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابی عمیر عن اسماعیل بن عمار عن اسحاق بن عمار عن ابی عبدالله قال: قال رسول الله« من أذاع فاحشه کان کمتبدئها و...» (کلینی،۱۰۴۷: ۳۵۶)

هر کس گناه و زشتی را اشاعه دهد مانند کسی است که آن را خودش انجام داده است.

»عن رسول الله فی حدیث قال من سمع فاحشه فأفشاها کان کمن أتاها- ومن سمع خیراً فأفشاه کان کمن عمله»؛

هر کس در مورد فاحشه و گناهی شنید و آن را فاش ساخت مانند کسی است که آن را انجام داده و هر کس خیر و نیکی شنید و آن را افشاء کرد مانند کسی است که آن نیکی را انجام دا ده است.(رازی،۱۳۹۲: ۲۹۶)

۸- ارکان جرم پورنوگرافی:

الف- رکن قانونی

درمورد عنصرقانونی پورنوگرافی در محیط سایبر قبل از تصویب کنوانسیون جرایم محیط سایبرمقرره ای وجودنداشت ،اما باتصویب این کنوانسیون در سال ۲۰۰۱ ،ماده نهم به جرایم مرتبط با هرزه نگاری کودکان اختصاص یافت ، اما درمورد پورنوگرافی بزرگ سالان سند بین اللملی وجود ندارد.

ماده ۹ :تولید،پخش یا انتشار، ارائه ودر دسترس قراردادن هرزه نگاری کودکان به قصد انتشار از طریق سیستم رایانه ای ؛باید جرم انگاری شود.(بیگی، ۱۳۸۴: ۲۳۵-۲۴۰)

در قوانین موجوددرایران واژه ای به نام پورنوگرافی رایانه ای یا سایبری وجود ندارد، اما در قانون مجازات اسلامی جدید و در فصل چهارم قانون جرائم رایانه‌ای «جرایم علیه اخلاق وعفت عمومی» مواد۱۴، ۱۵ مشخص می شود که براساس آنها پورنوگرافی در ایران جرم است.

ب- رکن مادی

ساخت وایجادسایتهای با محتویات مستهجن نظیر عمل آمیزش جنسی، ازطریق سیستم رایانه بصورت واقعی ویا بصورت مونتاژ شده وهمچنین انتشار عکسها وفیلمهای مستهجن جهت تحریک ومنافی عفت در اینترنت وتولید سی‌دی های با محتویات هرزه نگاری وپورنوگرافی در فضای سایبر وفروش آنها از طریق اینترنت ولینک آدرس آنها در سایتهای دیگر،وایجاد سایتهای جهت ثبت نام از افراد درتوریستهای جنسی ، همگی عنصر مادی جرایم محتوا می باشند که‌ازطریق سایتها ،پست الکترونیکی توسط رایانه واینترنت قابل تحقق است.

ج-رکن معنوی

جرایم موضوع این دوماده ازجرایم عمدی ومطلق است درنتیجه نیاز به سوء نیت خاص ندارد وصرف عمد مرتکب درارتکاب رفتارهای مطرح شده کفایت می کند.

بر اساس قانون مجازات اسلامی ایران و قانون جرائم رایانه‌ای، هرزه نگاری یا پورنوگرافی یکی از جرایم علیه اخلاق وعفت عمومی است که در حقیقت جرمی است که مربوط به محتوا است و جرم های مرتبط با محتوا را نمی توان جرم های جنسی دانست. زیرا در فضای مجازی جرم جنسی انجام نمی پذیرد، بلکه عنوان مجرمانه مربوط به انتشار وارائه محتویات مربوط به اعمال وجرایم جنسی نظیر همین پورنوگرافی است که در فضای مجازی تحقق می یابد، که عمدتاًبه قصد تحریک جنسی ارائه می شود.

یکی از عوامل اصلی وقوع جرم زنا، همجنس بازی، مساحقه و قوادی، به هیجان آمدن شهوت مجرمین است که در اثر ترویج مطالب مستهجن دراینترنت افزایش خواهدیافت. متأسفانه به دلیل تجاری شدن مسائل جنسی و به وجود آمدن هرزه نگاری ها در سطح گسترده ؛ یکی از بلاهایی که دامن گیر کاربران اینترنتی شده است، دریافت پیام های ناخواسته الکترونیکی مستهجن است، که در آلوده کردن جامعه، به ویژه خانواده و زنان و مردان دارای خانواده نیز تأثیر داشته است، محتویات مستهجن، از قبیل نمایش اندام جنسی زن و مرد یا نمایش آمیزش یا عمل جنسی صریح انسان ،یا انسان با حیوان است.

آثار و پیامدهای جرم پورنوگرافی:

اولین آسیب این است که با استثمار جنسی از طریق جرم پورنوگرافی ، حقوق انسانی بزه دیده، پایمال می‌شود. دومین آسیب تبدیل جنسیت مخصوصا جنس زن به کالا جهت فروش به هرمردی، واستفاده تبلیغاتی از آنها ، نجابت روحی و پاکی جسمانی او را که جزء حقوق پایه هرانسانی است، از بین می‌برد و باعث می‌شود وی خود را شخصی که به چارچوب و حریم خانواده و همسر خیانت کرده است تلقی کند و دچار بحران‌های رفتاری و روحی فراوانی شود.

فشار و سوءاستفاده جنسی از طریق پورنوگرافی تاثیر دیگری است که آنهارا از حق امنیت وآرامش روحی وروانی ، محروم می کند و در نهایت زوجین در رابطه با نقش ها و وظایف خانوادگی خود دچار بحران شده و رابطه‌ی با همسر به عنوان شریک عرفی و قانونی عاطفی، جنسی و اجتماعی مورد خدشه قرار می‌گیرد.

تاثیر عمده و وسیع پورنوگرافی در روابط زوجین، فاصله گرفتن از شریک جنسی شرعی و قانونی است.نتایج تحقیقات نشان می‌دهد تمامی افرادیکه در زمینه اعتیاد به سکس فعالیت می کنند، به افزایش قابل توجه شمار معتادان به سکس اینترنتی در سال گذشته اذعان دارند. به طور نمونه، مواردی را شاهد هستیم که افرادی به دلیل اعتیاد به سکس اینترنتی، کار، فرصت شغلی، یا زندگی زناشویی خود را به مخاطره انداخته اند.دکتر (جنیفر اشنایدر) از طریق مطالعه ای که بر روی ۹۱ زن که شوهرانشان به این اعتیاد دچار شده اند انجام داد، پی برد که آنها همگی احساس می کنندکه به آنها خیانت شده و ایشان آسیب دیده و طردشده اند. این گروه، در مقایسه وضعیت خود با سایر زنان، وضعیت خود را بسیار نامطلوب ترمی دانستند. ۶۸ درصد آنان اعلام کردند که شوهرانشان جهت انجام سکس با ایشان بی علاقه شده اند. ۲/۳۲ درصد از آنها، علت جدا شدن ازهمسرانشان را اینترنت می دانستند. هرزه نگاری اینترنتی، تحت عنوان اعتیاد، می تواند تشدید یابد. این احتمال وجود دارد که اعتیاد به سکس منجر به بروز سایر اشکال بیماری های جنسی شود. در برخی موارد، به همراه سایر

آسیب ها، اعتیاد به سکس می تواند منجر به آزار جنسی شود. در اینجا به راحتی می تواند پیامدهای وخیم فیزیکی و حقوقی علیه افراد معتاد و سایرین را پیش بینی نمود.(مارک، ۱۳۸۲: ش۹)

از سوئی دیگر به نظر می رسد عادت پیداکردن به استفاده از تصاویر محرک جنسی در جامعه می‌تواند در ابتدا حس رضایتمندی از رابطه جنسی با همسر را کاهش داده و نهایتاً تمایل فرد به انجام کارهای خشن تر را افزایش دهد.درحقیقت می توان گفت رابطه مستقیمی بین پورنوگرافی یا هرزه نگاری با خشونت جنسی وآزارجنسی بین زوجین درجامعه برقرار می شود. یعنی با افزایش پورنوگرافی به مراتب خشونت جنسی وآزارجنسی نیز افزایش پیدا می کند.بنابراین می توان افزایش خشونت جنسی وآزار جنسی در جامعه وهمچنین اشاعه فحشا و افشای حریم پنهانی زوجین واستثمارجنسی از صاحبان تصویر از آسیبهای وارده برجامعه و خانواده‌ها و روابط خصوصی بین آنها دانست .

به طور کلی آثار و پیامدهای پورنوگررافی را میتوان در این موارد خلاصه کرد:

۱ .افزایش سطح توقعات جنسی که یکی از تشدیدکننده های تنوع طلبی است.

۲ .اتکای بیش از حد به لذات بصری که موجب اختلال در رابطه با همسر شده و همچنین یکی از دلایل افزایش رابطه مقعدی است.

۳ .تجربه ی مکرر ارضاء ناقص جنسی که یکی از ریشه های تنوع طلبی است.

۴ .عدم برقراری رابطه عاطفی و ایجاد اختلال در روابط عاطفی بعد از ازدواج.

۵ .افزایش خطا در لذت جویی جنسی در اثر راحت طلبی های مغز در مورد به خاطر سپاری تصاویر سکسی.

۶ .گرایش به خلاف جنسی و ماندگاری بر این گرایش.

۷ .سرآغاز و مقدمه ی سایر انحرافات جنسی در صورت بهره برداری از داستانها، فیلم ها و تصاویر سکسی.

۹- راههای پیشگیری و مقابله با جرم پورنوگرافی :

۱ -وابستگی (attachment) اگر فردی به هنجارهای اجتماعی و تمایلات و انتظارات دیگران اهمیت ندهد.یعنی نسبت به نظریات و عقاید آنها ب یتفاوت باشد درآن صورت پیوند او با جامعه ضعیف بوده و خود راآزاد می بیند که مرتکب انحراف شود. مبنای اصلی درونی کردن هنجارها، وابستگی به دیگران است. وابستگی به دیگران بعد جامعه شناختی وجدان در روانشناسی است. تعلق خاطر داشتن نسبت به دیگران و نهادها در جامعه یکی از شیوه هایی است که فرد خود را از طریق آن به جامعه پیوند م یزند. ضعف چنین پیوندهایی موجب می شود که فرد خود را در ارتکاب جرم آزاد ببیند.

۲ -تعهد(commitment) ؛ کسانی که زمان، انرژی وکوشش خود راصرف امور مرسوم مانند تحصیل، کسب شغل، کسب شهرت و منزلت و پس انداز می‌کنند و به فعالیت های متداول زندگی روزمره متعهدند برای حفظ موقعیت خود از ارتکاب به کجروی می پرهیزند.

۳ -مشغولیت(involovment) ؛ بیشتر افراد در طول زندگی خود زمان و انرژی محدودی دارند درگیری درامور زندگی روزمره وقت و انرژی نیاز دارد و خود باعث محدود شدن رفتار م یگردد افراد بیکار و ولگرد وقت بیشتری برای هنجارشکنی دارند.

۴ -اعتقاد(belief) ؛ اعتقاد افراد به اعتبار اخلاقی نظام هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین نیز موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می شود وضعف چنین اعتقادی راه را برای کجروی هموار می‌کند.(هیرشی، ۱۹۶۹:۱۶ (

بر اساس نظریه کنترل اگر بخواهیم از تمایلات جرم وبزهکاری جلوگیری شود باید همه مردم کنترل شوند.از این دیدگاه رفتار انحرافی عمومی وجهان شمول است وآن نتیجه کارکرد ضعیف مکانیزمهای کنترل اجتماعی است.(ممتاز، ۱۳۸۱ : ۱۲۳ - ۱۲۰)و (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳:۲۱(

۵- افزایش روند قانون‌گزاری و به روز کردن قوانین با واقعیت‌های فضاهای مجازی،به منظور پیشگیری از وقوع جرائم سایبری و همچنین تنبیه و تنبّه مرتکبین این جرائم.

۱۰- نتیجه گیری

جرایم رایانه‌ای محدوده ی وسیعی از جرم ها را شامل میشود که یا صرفا در فضای سایبر اتفاق میافتد ویا اگر مشابه آن در فضای عادی هم وجود داشته باشد، فضای سایبر ویژگی های خاص (گستردگی بدون حد و مرز) برای آن ایجاد کرده که لزوم نگرش جدید در قوانین حقوقی مربوط به آن را سبب میشود. شیوع جرایم رایانه ای درحوزه های مختلف اجتماعی موجب بروز آسیبها وخسارات متعددی در جامعه می گردد.از مهمترین آسیبهای وارد برفرد وجامعه از بین بردن مبانی واصول اخلاقی و نظام اجتماعی بوده که خسارات زیادی به نظام های اقتصادی ،سیاسی ،فرهنگی جامعه وارد می آورد. هرچه بیشتر فناوری رایانه ای توسعه یابد جرایم رایانه ای مرتبط با هنجارشکنی های غیراخلاقی نیز توسعه پیدا خواهد نمودوتاثیرمنفی برنظام اجتماعی و بنیادی خانواده ها خواهد گذاشت.

با بررسی قانون جرایم رایانه ای موجود به نظر می رسد قوانینی که بتواند با این جرائم برخورد نماید حداقلی بوده و تنها نیاز امروز را برطرف می کند. لذا باپیشرفت این فناوری باید تدابیری اندیشید که مطالعات اخلاقی وحقوقی در این ارتباط نیز متناسب با آن گسترش یابد ودولتها می‌بایستی قوانین خودرا با جرایم رایانه ای متناسب نمایند.آنچه از ملاحظات اخلاقی،اجتماعی و حقوقی جرایم رایانه ای بدست می آید این است که باید برشناخت مسایل اصلی حقوقی و اخلاقی شهروندان درفضای سایبرتاکید کرد وگفت حفظ حقوق معنوی پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای یا حق مالکیت معنوی،ترویج اطلاعات سالم وپاک، اعتمادسازی درمحیط سایبر، ایجاد اصل انکارناپذیری و جلوگیری از انتشارغیرمجازداده های متنی ،صوتی،تصویری ،پورنوگرافی در فضای مجازی وحفظ امنیت داده هاوشبکه مواردی هستند که درمحیط سایبر باید پیاده‌سازی شوند تا اخلاق انسانی ودینی به منظور نظم اجتماعی وعنصری روانی مهم بر افراد،جامعه و حاکمیت تضمین شود.

مسئولیت پذیری دولت در سیاستگذاری علمی، کارشناسانه و همه سو نگر و بهره گیری از تمام توان علمی کشور،شرط اصلی تحقق بیشترین منافع و کمترین آسیب ها از فضای مجازی در ایران است.

برای جلوگیری از اثرات مخرب ارتباط با پایگاه های ضداخلاقی باید به سمتی حرکت کنیم که اولا در حوزه‌ی قانون گزاری و پیشگیری همگام با واقعیت‌های روز پدیده‌ی اینترنت و سایبر حرکت کنیم و ثانیاً با پیشرفت توان سایبری خود، سایت ها و رسانه‌های مجازی مفید، و جذاب و سالم تولید کنیم . یعنی هم باید با ساز و کارهای قانونی موارد منفی استفاده از فضاهای مجازی را سد کنیم، یعنی از نفوذ فضاهای مجازی مخرب، به این سو جلوگیری کنیم و هم در حد توان باید در زمینه ی فضاهای سایبری مفید و درعین حال جذاب سرمایه گذاری کنیم.

منابع و مراجع

۱. اسلوین، جیمز (۱۳۸۰) اینترنت و جامعه ،ترجمه عباس گلیگوری، تهران: کتابدار.
۲. بازرمن، ر (۲۰۰۶)، مستهجن نگاری کودکان در اینترنت : اسطوره، حقیقت و نظارت اجتماعی.
۳. بیگی،جمال(۱۳۸۴) بزه دیدگی اطفال درحقوق ایران ،چاپ اول ،نشر میزان،تهران.
۴. رابرتسون، یان (۱۳۷۴) درآمدی برجامعه . ترجمه حسن بهروان. تهران: انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ دوم.
۵. رازی ، ابی جعفر محمد بن یعقوب ابن اسحاق (۱۴۰۷) اصول کافی ، تهران، بازار ساطانی ، دارالکتب الاسلامیه.
۶. راودراد،اعظم(۱۳۸۴) مسائل اجتماعی زنان در اینترنت ،فصلنامه ارتباطات و فرهنگ، شماره ۳.
۷. سلیمی، علی و دلاوری محمد .) ۱۳۸۰ (.جامعه شناسی کجروی،قم: انتشارات پژوهشکده حوزه ودانشگاه، چاپ اول.
۸. صدیق سروستانی، رحمت الله (۱۳۸۳)آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات آن. چاپ اول.
۹. صدیق سروستانی،رحمت الله،(۱۳۸۳)، آسیب شناسی اجتماعی، تهران ؛ آن.
۱۰. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
۱۱. گرکی، مارکو (۱۳۸۹) جرایم سایبری: راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه (ترجمه مرتضی اکبری)، تهران: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، پلیس امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)
۱۲. مارک، لاسر (۱۳۸۲) هرزه نگاری دراینترنت، ماهنامه سیاحت غرب ،شماره ۹.
۱۳. مک کوایل، دنیس. (۱۳۸۵). درآمدی بر نظریه ارتباط جمعی(ترجمه پرویز اجلالی). تهران: نشر دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
۱۴. مکارم شیرازی، (بی تا) تفسیر نمونه، تهران، موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت .
۱۵. ممتاز ، فریده (۱۳۸۱) انحرافات اجتماعی. نظریه ها و دیدگاه ها. تهران :شرکت سهامی انتشار.
۱۶. منتظرقائم، مهدی و شاقاسمی، احسان (۱۳۸۷) اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان، مجله جامعه شناسی ایران، دوره نهم، شماره ۳و۴.
۱۷. میناوند، محمد قلی (۱۳۸۵) اینترنت و توسعه سیاسی: حوزه عمومی در فضای سایبرنتیک، فصلنامه پژوهش علوم سیاسی، شماره ۲.
۱۸. هارالامبوس.ایی(۱۳۷۴)تئوریهای انحراف.ترجمه امان الله صفوی. مجله رشد علوم اجتماعی. تهران : دفتر برنامه ریزی وتالیف کتب علوم درسی وزارت آموزش .شماره۹-۶.

19. Bradley flinn, M. (۲۰۰۹) personal information sharing behaviors of college students via the internet and online social networks: a case study, Doctoral Dissertation, Robert Morris University.
20. Hayes, R. A. (۲۰۰۹) new media, new politics: political learning efficacy and the examination of uses of social network sites for political engagement, Doctoral Dissertation, Michigan State University.
21. Wasserman, S. and Faust, K. (۱۹۹۷) social network analysis: methods and applications, Cambridge: Cambridge University Press